

Heemschut-initiatief eerste stap tot bescherming historische grensstenen

Een opgelapte grenspaal uit 1766 in het Achterhoekse *Dinxperlo* wordt misschien het begin van *grensoverschrijdende monumentenzorg* in de provincie Gelderland. De enig waardevolle grenssteen die het grensdorp *Dinxperlo* (nog) telt werd vrijdag 30 november 1990 met het nodige ceremonieel weer op zijn historische plaats gezet. Heemschut stond aan de wieg van dit herstel in oude glorie.

Gelijktijdig werd een tweetalige brochure (Ned.-Duits) gepresenteerd, die een aanzet moet zijn tot een betere bescherming van grenspalen en -stenen langs de oostgrens. Het *Dinxperlose* exemplaar vervult, althans voor Gelderland, een voorbeeldfunctie.

De brochure is een uitgave van het *Samenwerkingsverband Oost-Gelderland* (SOG), een club van zeventien Oostgelderse gemeenten die op tal van terreinen samenwerken. In de brochure is het oog gericht op het Europa zonder binnengrenzen na 1992. De titel '*Grenzen vervagen, de herinnering blijft*' lijkt op een reeds vervulde wens te duiden, maar zover is het nog niet. Grenzen mogen verdwijnen, maar de meest waardevolle markeringen op de scheidslijn (stenen, palen, wachthokjes, enz.) dienen als herinnering te blijven staan. Ook volgende generaties moeten het spoor terug kunnen volgen van de lappendeken van landen die Europa eens was. Langs de Belgisch-Nederlandse grens valt, als ik goed ben ingelicht, al een aantal grenspalen onder monumentenzorg, aan de oostgrens met Duitsland is dat nog nauwelijks het geval.

Grenstractaat 1960

Dat bescherming geen overbodige luxe is, blijkt uit het verwijderen van als 'overtollig' beschouwde stenen in het kader van het grenstractaat tussen Nederland en de Bondsrepubliek van 8 april 1960. Het was dezelfde overeenkomst die de teruggaaf (in 1963) regelde van het als oorlogsbuit in beslag genomen *Eiten*, *Tüddern* en *Süderwick* *Dinxperlo's* tweelingbroer). Tal van waardevolle 18de-eeuwse grensstenen werden in de jaren zestig en zeventig 'rücksichtslos' losgeweekt van hun historische omgeving. Enkele zijn nu te bezichtigen in of bij musea in *Arnhem*, *Rotterdam*, *Zutphen* en *Winterswijk*. Anderen vonden hun weg naar particuliere tuinen of werden, dat gebeurde ook, ingemetseld als pronkstuk bij de open haard.

Naarmate 1992 dichterbij komt,

De zogenaamde *Vetsteen* uit 1753 in de Winterswijkse buurtschap *Ratum*, met wapen van *Munster*. Aan de andere kant staat het wapen van *Gelre*. De inscriptie '*renovatum*' slaat niet op vernieuwing maar op vervanging van een houten voorganger. (foto Jan Gal)

neemt de vrees toe voor een herhaling van de opruimkoorts uit de jaren zestig en zeventig. De provinciale commissie Gelderland van Heem-

De burgemeesters van *Bocholt* en *Dinxperlo* effenen het pad voor de in oude glorie herstelde grenssteen. Derde van links in zwarte jas: drs. J. J. P. van der Haage, directeur juridische en ruimtelijke zaken van Heemschut. (foto Hans Prinsen)

schut nam daarom rond de jaarwisseling van 1987/'88 het initiatief tot een reddingsactie, waarvan de restauratie van de *Dinxperlose* grenssteen in 1990 het eerste resultaat is. Heemschut zocht contact met de (inmiddels opgeheven) *Gelderse Monumentenraad*, het *Staring Instituut* in *Doetinchem* en het *Streekarchivariaat Oost-Gelderland*. Gezamenlijk werd besloten tot een onderzoeksproject van bescheiden omvang, maar met een duidelijke voorbeeldwerking. Om die reden werd een grens getrokken bij *Dinxperlo* en *Eibergen*. Door het tussenliggende gedeelte zou de stofkam getrokken worden. Het onderzoek kon starten toen het intergemeentelijk samenwerkingsverband (SOG) financiële steun toezegde.

De resultaten van een eerste verkenning werden najaar 1989 in handen gesteld van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Die verkenning, in de vorm van een inventarisatie, was tevens de basis voor de brochure '*Grenzen vervagen...*'. Het onderzoek werd verricht door *Peter Meerdink* van het streekarchivariaat Oost-Gelderland. Meerdink oriënteerde zich op ouder veldwerk van de inmiddels gepensioneerde douane-ambtenaar *H. H. Agterhof* uit *Dinxperlo*.

Achttien monumenten?

Meerdink komt in zijn brochure tot achttien 'beschermenswaardige' grensstenen tussen *Dinxperlo* en *Eibergen*. Als criteria werden gehanteerd de cultuurhistorische waarde, de materiële staat en een eventueel

bijzondere standplaats. Het gaat bij de achttien om wapen- en letterstenen uit 1753 en 1766, vervaardigd uit *Bentheimer* zandsteen en hardstenen obeliskken uit 1847, die bekend zijn onder de naam 'Bismarckstenen'.

De achttiende-eeuwse exemplaren zijn ongeveer 90 centimeter hoog en voorzien van de landswapens van het hertogdom *Gelre* en het bisdom *Münster* of – dat is de eenvoudige uitvoering – ze dragen geen wapens, maar zijn uitgerust met de landen-initialen G en M. Historisch het meest interessant zijn twee wapenstenen uit 1753 in de Winterwijkse buurtschap *Ratum*. Een van de twee, in de volksmond *Vietsteen* genaamd, bevindt zich op exact dezelfde plaats waar reeds in 1590 een houten voorganger, de *St. Vituspaal*, heeft gestaan. Dit blijkt uit een notitie op een manuscriptkaart uit 1631 in het *Rijksarchief* in *Arnhem*. Paal en steen markeerden niet alleen een landsgrens, maar ook de grens van de *St. Vitusparochie* in *Südlohn* (*Did.*). Beide stenen uit 1753 zijn als enige ook nog eens uitgerust met het monogram van bisschop *Clemens August* (1719-1761), ook al heeft dit reliëf duidelijk geleden onder de tand des tijds.

Alle andere nog aanwezige achttiende-eeuwse stenen dragen als jaartal 1766. Toen werd in het klooster *Gross Burlo* bij *Oeding* (achter *Winterswijk*) een verdrag gesloten

Close-up van de Dinxperlose steen met wapen van *Gelre* uit 1766. (foto Jan Gal, Silvorde)

tussen de autoriteiten van *Münster* en *Gelderland*. De eerste steen uit de genummerde reeks van dit verdrag staat nog steeds op het zogeheten 'Gelders End' in *Rekken* (*gem. Eibergen*). In totaal werden 186 stenen geplaatst, waarvan een groot aantal inmiddels verdwenen of vervangen is. Was *Rekken* de eerste op de grens van *Gelre* en *Münster*. *Dinxperlo* was de laatste.

Veel soberder van uitvoering dan

Een van de 15 Bismarckstenen in *Aalten*. (foto Jan Gal)

de wapenstenen, maar historisch niet minder waardevol, zijn de zogeheten Bismarckstenen. Deze hardstenen obeliskken van 1.20 tot 1.50 hoog werden in 1847 geplaatst op grond van een tractaat met het koninkrijk *Pruisen*. Hun pas veel later verkregen bijnaam danken ze aan de piekvorm, die herinneringen moest oproepen aan de ijzeren kanselier. In de gemeente *Aalten* bevinden zich nog vijftien van deze Bismarckstenen. De burgemeester van *Aalten*, *drs. T. Bouwers*, vindt dat ze op de monumentenlijst moeten. *Bouwers* nam vorig jaar in Oost-Gelderland het initiatief tot eerherstel van de inspectie van Duits-Nederlandse grensstenen door de burgemeesters van Nederlandse grensgemeenten en hun Duitse collega's. Deze oude plicht was reeds ver voor de oorlog in onbruik geraakt. *Bouwers* wil er een vijfjaarlijks evenement van maken. Archivaris *Peter Meerdink* pleit in de brochure 'Grenzen vervagen, maar...' voor grensoverschrijdende monumentenzorg, omdat de grensstenen gemeenschappelijk eigendom zijn. De Nederlandse staat trad immers in de rechten van *Gelre*, *Duitsland* in die van de bisschop van *Münster*. *Meerdink* hoopt op de instelling van een Duits-Nederlandse commissie, die in het kader van Europa 1992 gaat werken aan zo'n grensoverschrijdende monumentenlijst. De bescherming zou, dat is inmiddels ook bepleit, zich tevens moeten uitstrekken tot interessante andere objecten aan de grens. Als voorbeeld kunnen wachthuisjes voor de douane worden genoemd, de kantoortjes, wapenschilden van de *marechaussee* en 'vergeten' reclameborden vol nostalgie bij de grenscaféetjes en winkeltjes. Dat dergelijke curiosa na 1992 ook beschermd moeten worden tegen souvenirjagers laat zich raden.

Plechtigheid

De eerste grensoverschrijdende monumentenzorg is inmiddels een feit. In *Dinxperlo*, waar de grens dwars door het dorp loopt, werd op 30 november de diep in de aarde gezonken grensmaal nr. 735, uit 1766, weer boven de grond gewerkt. Voor die activiteit aan de Nederlandse *Keupenstraat* en het Duitse *Hahnenpatt* zorgden *Dinxperlo's* burgervader *Van As* en de plaatsvervangend burgemeester van het Duitse *Bocholt Haltermann*. De plechtigheid werd ondermeer bijgewoond door *P. Nijhof* van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en zijn collega *Glansdorff* van het *Westfälisches Amt für Denkmalpflege*. *Heemschut*, de feitelijke initiatiefnemer tot deze grensoverschrijdende zorg, was vertegenwoordigd door de directeuren *Duimel* en *Van der Haagen* en de schrijver van dit artikel (namens de provinciale commissie *Gelderland*). Burgemeester *Van As* zette in zijn welkomstwoord oud-douane-beambte *Agterhof* in het zonnetje, omdat deze reeds in 1969 aandrong op eerherstel van de zo diep gezonken *Dinxperlose* grenssteen. Burgemeester *Fokkens* van *Doetinchem* bracht, als voorzitter van het organiserende Samenwerkingsverband Oost-Gelderland, in herinnering dat in 1766 reeds aan grensoverschrijdende samenwerking werd gedaan. 'Bij de plaatsing werd bepaald dat *Gelderland* de materiaalkosten zou betalen, *Münster* het transport, terwijl het uithouwen van landswapens en inscripties voor gezamenlijke rekening zou zijn.'

P. Nijhof, bij Monumentenzorg ondermeer belast met het Monumenten Inventarisatie Project (MIP), waarschuwde voor te overspannen verwachtingen en het afwentelen van de zorg op de overheid als het nieuwtje eraf is. 'De overheid kan slechts aanvullend werken. De betekenis van deze grensstenen moet voor alles duidelijk gemaakt worden aan de bevolking aan weerszijde van de grens.'

Nijhof trok vergelijkingen met *Zeeuws-Vlaanderen*, waar al eerder soortgelijke initiatieven zijn ontwikkeld. Hij hoopte dat de Oostgelderse inventarisatie navolging zal vinden voor de rest van de oostgrens. In het verlengde van inventarisatie moet wel een toeristische wandel- of fietsroute liggen om de grensstenen een beetje tot leven te brengen. *Nijhof*: 'Het zijn nu eenmaal geen molens, waar iedereen voor warm loopt.' □